

MARIJA MALNAR JURIŠIĆ – PERINA VUKŠA NAHOD

O ČOVJEKU UKRATKO – KONCEPTUALNA ANALIZA FRAZEMA ČABARSKIH GOVORA

COBISS: 1.01

O človeku na kratko – konceptualna analiza frazemov čabarskih govora

V prispevku so analizirani frazemi, zbrani s terenskim delom v treh čabarskih govorih – v Tršču, Prezidu in Čabru. Iz korpusa so izločeni vsi frazemi, ki se nanašajo na človeka, to je tisti, ki opisujejo človekovo zunanost, lastnosti, stanje in odnos do dela. Predstavljeni so najpogostejši koncepti in primerjani z obstoječim hrvaškim frazeološkim gradivom. **Ključne besede:** hrvaščina, čabarski govori, frazeologija, konceptualna analiza

On People in Brief: A Conceptual Analysis of Phrasemes in the Čabar Dialects

This work analyses phrasemes gathered through field research in three Čabar dialects: Tršće, Prezid, and Čabar itself. The corpus that was compiled served for selection of all phrasemes referring to people; that is, describing their behavior, personality, condition, and attitude towards work. The most common concepts are presented and compared to existing Croatian phraseological material.

Keywords: Croatian, Čabar dialects, phraseology, conceptual analysis

1 UVOD

Čabarsko se područje nalazi u zapadnome dijelu Hrvatske, na sjeveru Gorskoga kotara. Graniči s Republikom Slovenijom pa su fonološke i morfološke značajke čabarskih govora očekivano podudarne onima susjednih slovenskih govora te time odstupaju od jezičnoga razvoja središnjega dijela kajkavskoga narječja.¹ U čabarske govore, koji pripadaju zapadnomu tipu gorskokotarske kajkavštine, ubrajaju se mjesni govori Gerova, Tršća, Čabra, Prezida i Plešca.

U radu se analiziraju frazemi prikupljeni terenskim istraživanjem u razdoblju od 2010. do 2013. godine u trima čabarskim govorima: Tršču (Tr),² Prezidu (Pr) i Čabru (Ča, S1 i Ča, S2).³ Iz slobodnoga govora izvornih govornika⁴ i

1 Više u Malnar (2012: 90–99, 157); Pronk (2010).

2 Kratice: Tršće – Tr, Prezid – Pr, Čabar – Ča, sustav prvi – S1, sustav drugi – S2.

3 Istraživanje je potvrdilo postojanje dvaju različitih inventara u govoru Čabra. Upravo zbog međusobne različitosti, u fonološkome zapisu prikazuju se oba sustava; sustav prvi češće je potvrđen inventar, dok sustav drugi predstavlja inventar koji je danas rijetko potvrđen.

4 Informatori su bili: u Tršču – Marija Malnar (r. 1933.), Marijanka Klepac (r. 1934.), Marija Vesel (r. 1940.), Cvetka Lipovac (r. 1940.), Maja Malnar (r. 1988.), Silvija Križ (r. 1989.)

ciljanim frazeološkim upitnikom prikupljeno je i diktafonom snimljeno 800-tinjak frazema koji su transkribirani i zabilježeni s fonološkim, morfološkim, tvorbenim, sintaksnim i leksičkim inačicama. Iz korpusa su zatim izdvojeni oni koji se odnose na čovjeka te je utvrđeno koji su koncepti najčešći.

2 KONCEPTUALNA ANALIZA – FRAZEMI KOJI SE ODOSE NA ČOVJEKA

Neki lingvisti frazeologiju spominju u okviru proučavanja kulturnoga aspekta jezika. Tako je u zborniku *Phraseology Theory, Analysis and Application* (1998.) frazeologija definirana kao područje lingvističkoga proučavanja koje vrlo precizno oslikava odnos jezika i kulture. Kako je jezik sredstvo prikazivanja i reproduciranja kulture (a najlakše se ostvaruje preko frazema), frazemi nam pokazuju i kulturne svjetonazore određenoga društva. Većina frazema temelji se na različitim metaforama te se zato frazeološka građa može razvrstati prema konceptima, to jest tematskim semantičkim poljima u koja se grupiraju određene karakteristike na temelju kojih je formirano frazeološko značenje. Dosadašnja frazeološka istraživanja pokazala su da su frazemi koji se odnose na čovjeka najbrojniji, što je potvrđeno i ovim istraživanjem. Tako se u korpusu od 800-tinjak frazema više od 50 % frazema primjenjuje isključivo za opisivanje čovjekove vanjštine, osobina, stanja te odnosa prema radu.

2.1 Čovjekova vanjština

Frazemi koji se odnose na čovjekov izgled zauzimaju najveći dio prikupljenoga korpusa. Pokazalo se tako da je u čabarskim govorima nečija mršavost ili debljina, kao i ljepota ili ružnoća, najčešći impuls za nastanak frazema.

2.1.1 Debljina – mršavost

{*ceŋa*}⁵ *bajla* [*žjena*]⁶ = debela žena: *Ti se cēŋa bājla* (Tr).

djeboŋ ko bačva = jako debeo: *Djēboŋ se ko bāčva* (Tr).

djebeŋ ko bōbon = jako debeo: *Djēbeŋ jē ku bōbon* (Pr).

*djeboŋ ko čmrl*⁷ = jako debeo: *Dēbu jē ko čmrl* (Ča, S2).

djeboŋ ko pajcek = jako debeo: *Dēbu jē ko pajcek* (Ča, S2). *Dēbela se ko pajcek* (Ča, S2).

djeboŋ ko pouh = jako debeo: *Al je djēboŋ ko pouh* (Tr).

*djeboŋ ko žakel*⁸ = jako debeo: *Dēbu ko žakel* (Ča, S2).

4 i Emilija Malnar Čop (r. 1989.), u Prezidu – Julka Pintar (r. 1921.), Josipa Žagar (r. 1925.), Lucija Turk (r. 1927.), Joža Beroš (r. 1940.) i Đurđa Zbašnik (r. 1945.), u Čabru – Marija Jurić (r. 1923.), Marija Žurga (r. 1927.), Franciska Urh (r. 1927.) i Antun Žagar (r. 1947.).

5 Vitičastim zagradama { } obuhvaćen je neobavezni, izostavljivi dio frazema.

6 U uglatim zagradama [] donosi se uobičajeni kontekst u kojemu se frazem obično potvrđuje.

7 *Čmrl* 'bumbar'.

8 *Žakel* 'vreća'.

debiya ko presica = jako debela: *Debiya je ko presica* (Tr). *Debiya se ku prašica* (Pr).⁹
{jemet} treibeh ko bačva (meih)¹⁰ = {imati} veliki trbuh, biti debeo: *Imaš treibeh*¹¹ *ko bačvo* (Tr). *Trėibeh te je ko meih* (Tr). *Ko bačvo ima treibih* (Ča, S1).

restapiu (respuknu) se bu kedu = jako debeo je tko: *Se se bu restapiya* (Tr). *Respuknu se bu kulke je* (Tr).

šerak ko senin kaš = jako debeo: *Šeraka se ko senin kaš* (Tr).

ima šešico¹² **kedu** = jako mršav je tko: *Něso jo doma neč fūtrale, ko da ima šešico* (Ča, S2).

ribra be preštou kamu = jako mršav je tko: *Tak je suh da mo be ribra preštou* (Tr).

suh (tenak) ko čačkalica = jako mršav: *Suha je ko čačkalica* (Tr). *Tenka je ko čačkalica* (Tr).

{suh} ko fažunava palca = jako mršav: *Suh je ko fažunava palca* (Tr).

suh ko galajdra = jako mršav: *Suh je ko galajdra* (Tr).

{suh} ko kostur = jako mršav: *Suh je ku kostur* (Pr). *Se se ko kostur* (Ča, S2).

{sama} kust i kuža = jako mršav: *Ti se sama kust i kuža* (Tr). *Kust i kuža, neč je nei* (Tr).
Kušt pa kōža je (Pr). *Pogľđej jo kaka je ko kust i kuža* (Ča, S2).

suh ko sablast = jako mršav: *Suh je ko sablast* (Tr).

suh ko stakviš = jako mršav: *Suh se ko stakviš* (Tr, Pr, Ča, S1). *Suh je ku stakviš* (Pr). *Lėga ku je ku stakviš* (Pr).

suh ko štap = jako mršav: *Suh je ku štap* (Tr).

suh ko štrcel¹³ = jako mršav: *Suh je ko štrcel* (Ča, S2).

suh ko štruoc¹⁴ = jako mršav: *Suh ko štruoc* (Tr).

suh ko štrgajla¹⁵ = jako mršav: *Suha se ko štrgajla* (Tr).

suh ko trska = jako mršav: *Jōj, al je strašnu navulna, suha je ko tērska* (Tr).

suha ko Tvigi = jako mršava: *Suha je ko Tvigi* (Tr).

videt (paznat) je ribra kamu = jako je mršav tko: *Ribra te je videt, taka se* (Tr). *Paglej al se suh da se te rėbra videjo* (Pr). *Rėbra te je paznat tak se suh* (Pr).

žeuodec se primę za hrptinco¹⁶ **kamu** = jako mršav je tko: *Paglej kok je suh da mo se je žeuodec za hrptinco parjou* (Tr).

Iz prikupljene je građe razvidno da je 11 frazema koji opisuju debele osobe, dok je onih koji se odnose na mršave osobe 17. Taj je podatak pomalo iznenađujuć jer se »negativniji« element u binarnome odnosu obično više izruguje te možemo zaključiti kako je na području istraženih govora mršavost negativnije doživljavana, odnosno konotirana.

Frazemi *debiya ko presica* i *ceya bajla* odnose se samo na ženske osobe, dok se frazem *djebou ko pouh* u pravilu primjenjuje za označavanje debljine kod muškaraca.

Debele osobe uspoređuju se s velikim predmetima iz okoline, poput bubnja ili bačve, kao što je zabilježeno i u ostalim kajkavskim, čakavskim i štokavskim govorima. U čabarskim je govorima ovjerena usporedba i s vrećom, no jasno je da se pritom misli na dupkom ispunjenu vreću kojom se asocira napuhanost debele

9 Kod najstarijih je govornika u Prezidu sačuvan cakavizam 2. tipa (*c*, *s* i *ž*), dok je u mlađih govornika izgubljen. Više o podrijetlu cakavizma u Prezidu u Malnar – Vukša (2012: 323–324).

10 Oblim zagradama () obuhvaćeni su leksemi koji mogu zamijeniti lekseme ispred zagrada.

11 Velarni spirant *x* u radu se bilježi kao *h*.

12 *Šešica* 'sušica' (tuberkuloza).

13 *Štrcel* 'slomljeni komadić drva'.

14 *Štruoc* 'suha kora'.

15 *Štrgajla* 'uholaža'.

16 *Hrptinca* 'kralježnica'.

osobe. U frazemu {*jemet*} *treibeh ko bačva (meih)* dio predstavlja cjelinu, to jest veličina nečijega trbuha simbolizira njegovu korpulentnost. Frazem *šerak ko senin kaš* vjerojatno je lokalnoga podrijetla, a kako je riječ o velikome drvenom košu koji se u prošlosti rabio isključivo za nošenje sijena, pretpostavljamo da je upravo njegova veličina motivirala nastanak ovoga frazema. Gojazne se osobe u svim narječjima uspoređuju sa životinjama, a to je potvrđeno i u istraženim govorima, u kojima su frazemske zoonimske sastavnice *svinja*, *puh* i *bumbar*, životinje koje su česte u spomenutom podneblju. I dok je svinja poznata po svojoj proždrljivosti, puha ubrajamo u glodavce koji spavaju zimski san, ali se u razdoblju aktivnosti uglavnom hrane ili tragaju za hranom te se u vrlo kratkome razdoblju mogu podosta udebljati. Bumbar je kukac koji pripada porodici pčela unutar koje se izdvaja svojom veličinom, što ujedno motivira nastanak frazema koji je zabilježen samo kod jedne ispitanice u mjesnome govoru Čabra, a koja se koristi starijim, danas rijetko potvrđenim sustavom.

Među frazemima koji se odnose na mršave osobe zabilježeno je nekoliko sa somatskom sastavnicom: {*sama*} *kust i kuža*, *ribra be preštoŭ kamu*, *videt (paznat) je ribra kamu*, *žeŭodec se primę za hrptinco kamu* te se navode oni dijelovi tijela koji se najprije uočavaju gubljenjem tjelesne težine. Takvi frazemi, s fonološkim, morfološkim i leksičkim varijacijama, ovjereni su u kajkavskim, u čakavskim i u štokavskim govorima. Zabilježena su dva frazema sa zoonimskim sastavnicama: *stakviš* – bakalar te *štrgajla* – uholoža. U sva tri hrvatska narječja potvrđen je frazem *suh ko bakalar*, no osobitost je čabarskih govora u tome što riječ *stakviš* nije dio uobičajenoga rječničkog inventara, nego se nalazi samo u frazemu. Frazem *suh ko štrgajla* može se smatrati lokalizmom, a riječ je o životinji iz razreda kukaca koju karakterizira manje, vitko tijelo te se takva slika prenosi i u frazeološki fond.

U čabarskim govorima mršave se osobe uspoređuju i s izrazito tankim predmetima ili biljkama: *fažunava palca*,¹⁷ *štrcel*, *štruoc*, *štap*, *trska*. Riječ je o drvenim »tvorevinama« čije je glavno obilježje tankovitost i vrlo je vjerojatno da su frazemi s navedenim sastavnicama lokalnoga podrijetla. Nakraju treba istaknuti i frazem *suh ko galajdra* jer je u njegovu C-dijelu riječ koja se danas upotrebljava isključivo u frazemu, a ispitanici pretpostavljaju da znači *uže*.

Frazeme sa sastavnicom *galajdra*, *stakviš*, *štrcel* i *štruoc* upotrebljavaju isključivo stariji govornici, dok je frazem *suha ko Tvig* zabilježen samo kod mlađe generacije.

2.1.2 Ljepota – ružnoća

leip ko ajngel //¹⁸ **leip ko ajngelček** = jako lijep: *Ko ajngel je* (Tr). *Lèip je ko ajngelček* (Tr). *Al se lèpa ku ajngelček* (Ča, S2). *Lèip je ku ajngelček* (Ča, S1).

{**leip**} **ko cukerček**¹⁹ = jako lijep: *Al je lèpa ko cukerček* (Tr). *Ti se ko cukerček* (Tr).

leip ko liljan = jako lijep: *Pàglej ga kok je lèip ko llijan* (Tr).

leip ko ruža = jako lijep: *Lèip je ko rùža* (Tr).

17 *Fažunava palca* 'palica koja služi za podupiranje graha' (u poljoprivredi).

18 Dvjesto kosim crtama // odvajaju se dvije varijante istoga uopćenog frazema.

19 *Cukerček* 'bombončić'.

- leip ko slika** = jako lijep: *Lèip ję ku slika* (Pr).
leip ko sunce = jako lijep: *Al se lępa, ko sūnce* (Tr). *Al se lęp ko sūnce* (Ča, S2).
lepa ko Brižitka = jako lijepa: *Lępa je ko Brižitka* (Tr).
lepa ko Marija = jako lijepa: *Ję lępa ku Marija* (Pr).
lepa ko rušca = jako lijepa: *Al ję lępa ko rúšca* (Tr).
lepa ko šmarenc = jako lijepa: *Al ję lępa ko šmārenca* (Tr).
leip ko slika, a na slike saobraćajna (prometna) nesreća = ružan: *Lèip se ko slika, a na slike saobraćajna nēsreća* (Tr). *Ma, ku prōmetna nēsreća zględa* (Pr).
leip ko slika, a na slike traktor = ružan: *Lępa se ko slika, a na slike trāktor* (Tr).
leip ko slika, a na slike veš mašina = ružan: *Lępa se ko slika, a na slike vēš mašina* (Tr).
lepa ko rušca ko se v dręk patakne (ko z drięka raste) = ružna: *Tāk se lępa ko rúšca ke se v dręk patākne* (Tr). *Lępa se ko rúšca ko z drięka rāste* (Tr).
grd ko akrap²⁰ = jako ružan: *Gārt ję ko ākrap* (Tr).
grd ko porez = jako ružan: *Gārt ję ko pōres* (Tr).
grd ko strah = jako ružan: *Gīt je ko strāh* (Tr).
grd ko vrag = jako ružan: *Gīt ję ku vrāk* (Pr).

U prikupljenome su se korpusu pokazali brojniji oni frazemi koji iskazuju nečiju ljepotu, pri čemu treba napomenuti kako se frazemi *lepa ko Brižitka*, *lepa ko Marija*, *lepa ko rušca* i *lepa ko šmarenc* očekivano primjenjuju isključivo za ženske osobe.

Lijepo se osobe često uspoređuju s religijskim motivima anđela (*leip ko ajngel* // *leip ko ajngelček*) ili Djevice Marije (*lepa ko Marija*). Riječ je o simbolima ljepote i savršenstva koji se u istome značenju pojavljuju i u ostalim hrvatskim narječjima. Očekivana je i usporedba s cvijećem (*leip ko ruža*, *lepa ko rušca*²¹), a imenicom ruža u analiziranim govorima označuje se sve cvijeće (ne odnosi se specifično na ruže kao vrstu). Ovdje se izdvaja frazem *lepa ko šmarenc*, a riječ je o u đurđici, biljci poznatoj po predivnome bijelom cvijetu i prepoznatljivu mirisu koja se često može pronaći i na području Čabra. Glumica Brigitte Bardot od svoje je prve pojave na velikome platnu postala simbolom ljepote koja je zaživjela i u frazemu s antroponimskom sastavnicom. Motiviranost sastavnice *cukerček* u frazemu {*leip*} *ko cukerček* može se objasniti proširivanjem osnovnoga značenja, pri čemu se slatkoća okusa prenosi na vizualnu »slatkoću«, a samim time i na ljepotu pojedinca. Zamjetno je kako je značenje dodatno naglašeno upravo uporabom umanjenoga oblika imenice *cuker*. Usporedba nečije ljepote sa suncem nije česta u hrvatskim govorima i vrlo se vjerojatno može objasniti činjenicom da su na gorskome području sunčani dani izrazito rijetki te sunce simbolizira nešto željeno, a samim time i izrazito lijepo.

Frazemi koji označavaju koncept ružnoće u svojem C-dijelu imaju sastavnice koje simboliziraju nešto čega se ljudi boje, od čega strahuju. Sastavnica *vrag* u religijskome kontekstu predstavlja suprotnost Bogu, simbolu savršenstva i dobrote, što znači da označuje sve negativno i ružno, te se to preslikava i na nečiji izgled.

20 *Akrap* 'šorpion'.

21 *Rušca* 'umanjenica od ruža'.

Tako se i negativna simbolika apstraktnoga pojma straha prenosi na fizički izgled koji unutar frazema počinje označavati suprotnost ljepoti.

Jedini zoonim koji se pojavljuje u spomenutim frazemima je *akrap*. Iako je frazem *grd (ružan) ko akrap* ovjeren u mnogim hrvatskim dijalektima, govornici uglavnom ne znaju da je riječ o člankonošcu odbojnoga, ružnoga izgleda – škorpionu (više u Fink-Arsovski 2002: 30).

Za izricanje nečije ružnoće rabi se i sastavnica *porez*. *Porez* može označavati oblik prisilnoga davanja koji nije namjenski usmjeren te samim time čovjeku stvara neugodan trošak i izaziva negativne konotacije.

Frazeme *leip ko slika*, *a na slike saobračajna (prometna) nesreća* i *leip ko slika*, *a na slike veš mašina*, u kojima prošireni dodatak mijenja značenje osnovnoga frazema, upotrebljavaju isključivo mlađi ispitanici, dok je frazem *lepa ko Brižitka* potvrđen samo kod starijih govornika.

Među frazemima koji se odnose na čovjekov izgled, u korpusu su se brojem izdvojili i oni koji opisuju njegovu kosu (frizuru).

2.1.3 Kosa

ko da je krava oblizaua kaga = ima zalizanu kosu *tko: Kāko frizūro imaš ko da te je krāva oblizala* (Ča, S2).

ko da je s Kljeka pršu kedu = raščupan je *tko: Se je glih tāka ko da je s Kljeka pāršua* (Tr).

krauzlast ko jajnček = kovrčav: *Krauzlast se ko jajnček* (Tr). *Se se ku jajnček krauzlast* (Ča, S2). *Je ko jajnček krauzlast* (Ča, S1).

krauzlast ko uafca = kovrčav: *Tak je lepa krauzlasta ko uafca* (Tr). *Krauzlast je ko uafca* (Tr).

past pad kosilico = imati lošu frizuru: *Imaš frizūro ko da se pat kōsilico pōu* (Tr).

uopalet s palačinkarco²² = imati lošu frizuru: *Zglīdaš ko da te je nēdu s palačinkarco uopālu* (Tr).

uopalet s puanafco²³ = imati lošu frizuru: *Frizūro ima ko da se ga s puānafco uopālu* (Tr).

Jedini frazemi koji prikazuju izgled čovjekove kose s neutralnim značenjem jesu *krauzlast ko jajnček* i *krauzlast ko uafca*. Motiviranost njihova nastanka sasvim je prozirna i u njima se slika janjeće/ovčje vune prenosi na značajke čovjekove kose. Aktivnost oblizivanja krave (dok jede, žvače travu) motivirala je nastanak frazema koji opisuje nečiju zalizanu kosu, a ovaj je frazem potvrđen i u drugim kajkavskim, ali i štokavskim i čakavskim govorima. U frazemu *ko da je s Kljeka pršu kedu* zabilježen je jedan od rijetkih primjera oronima u prikupljenome frazeološkom korpusu. Klek je planina na jugu Gorskoga kotara, a uz nju se povezuju i mnogobrojne legende. Jedna od njih je ona o postojanju klečkih vještica, čime se objašnjava i motiviranost nastanka spomenutoga frazema. U njemu se slika vještice, koja se u narodnoj tradiciji obično zamišlja kao stara, neugledna i neuredna žena, prenosi na kvalifikaciju osobe raščupane kose. U ovome je

²² *Palačinkarca* 'tava za pečenje palačinka'.

²³ *Puanafca* 'tava za pečenje palačinka'.

frazemu zapravo riječ o definiranju primarne asocijacije (raščupan = vještica) te se frazem, koji možemo smatrati regionalizmom, oblikuje i širi uključivanjem elemenata usmene predaje (vještica = živi na Kleku). Frazem *past pad kosilico*, koji rabe isključivo mlađi govornici, motiviran je usporedbom kose s travom nakon košenja. Frazemi *uopalet s palačinkarco* i *uopalet s puanafco* imaju isto značenje (kao i njihove sastavnice), ali treba istaknuti da prvi navedeni rabe isključivo mlađi govornici, a potonji isključivo stariji. Simbolika masne tave kojom se udara nekoga po glavi, nakon čega mu kosa ostaje neuredna i prljava, poslužila je kao poticaj za nastanak spomenutih frazema.

2.2 Čovjekove osobine

U dijelu korpusa koji opisuje čovjekove osobine najbrojnijim su se pokazali frazemi sa značenjem *biti glup*, a nešto manje potvrda zabilježeno je u suprotnome značenju *biti pametan*. Ipak, kako su frazemi prikupljeni ovim istraživanjem u velikoj mjeri potvrđeni i u drugim hrvatskim govorima, za potrebe ovoga rada izabrane su one osobine koje slijede po brojnosti frazema, a u frazeološkoj se literaturi rjeđe analiziraju.

2.2.1 Brbljavost

gavvaret ko vęrgel²⁴ = mnogo govoriti: *Gavàri ko vęrgel* (Tr).

jemet doug jęzek {ko krava} = biti brbljav, ne znati čuvati tajnu: *Al imaš douk jęzek* (Tr). *Pąglej kok ima douk jęzok ko fsę patąbya* (Pr). *Douk jęzek ima ko na mąre zadųzat za sę* (Ča, S1).

jemet jęzek ko krava rip = biti brbljav: *İma jęzik ko krąva rįp* (Tr). *İmaš jęzok ku krąva ręp* (Pr). *Kıre hędu govori ima jęzek ku krąva rįp* (Ča, S2). *İmaš jęzek ko krąva rįp* (Ča, S1).

meinet sę ko restęrgan²⁵ **duhtar**²⁶ = mnogo govoriti: *Męine sę ko restęrgan dųhtar* (Tr).

pridgat ko gaspud²⁷ = mnogo govoriti, pametovati: *Pridgaš ko gąspud* (Tr).

{reęlat} ko navit = mnogo govoriti, govoriti bez zaustavljanja, bez prekida: *Ręgla ko da ga je kędu nąvių* (Tr). *Ko nąvit ję* (Ča, S1).

reęlat ko reęgelca²⁸ = mnogo govoriti, brbljati: *Ręgla ko reęgelca* (Tr).

rezvizat jęzek = raspričati se, početi mnogo govoriti: *Jęzek se mo ję rezvizou do krąja* (Tr).

ųvrgalit ko teč²⁹ = mnogo govoriti: *ųvrgali ko teč* (Tr).

Frazemi koji opisuju nečiju brbljavost uglavnom se podjednako rabe za muški i ženski rod, no frazem *reęlat ko reęgelca*, iako može označavati i brbljavost muškarca, najčešće se primjenjuje za žene.

Frazemi *jemet doug jęzek {ko krava}*, *jemet jęzek ko krava rip* i *ųvrgalit ko teč* u svojoj strukturi sadržavaju zoonime *krava* i *teč*. Nastanak prvoga od

24 *Vęrgel* 'čegrtaljka'.

25 *Restęrgan* 'rastrgan'.

26 *Duhtar* 'lječnik'.

27 *Gaspud* 'svećenik'.

28 *Reęgelca* 'budilica'.

29 *Teč* 'ptica'.

spomenutih frazema motiviran je dužinom kravljega jezika, dok je u drugome riječ o povezivanju dužine kravljega repa s dužinom čovječjega jezika. Frazem sa zoonimom *teč*, kojim se u svojemu govoru koriste isključivo stariji govornici, konkretno je motiviran ptičjim cvrkutom, a zvuk je bio i poticajni impuls za stvaranje frazema *gavūaret ko vergel* i *reĝlat ko reĝelca*. Čegrtaljka je samozvučno glazbalo koje proizvodi izrazito glasan, a po nekima i iritantan zvuk, što je motiviralo njegovo povezivanje sa zvukom nečijega dugotrajnoga i neželjenoga govorenja. Nastanak frazema čija je sastavnica budilica vjerojatno možemo datirati u razdoblje starijih mehanizama koji su jače i duže zvonili te je taj zvuk poslužio kao asocijacija za brbljave osobe, posebice žene. Frazem *meinet se ko restergan duhtar* potpuno je neprozirno motiviran te je stoga teško odrediti asocijativnu vezu ovoga frazema s njegovim značenjem. Moguća se motiviranost može objasniti time da se pridjev *restergan* upotrijebio u prenesenome značenju 'preopterećen poslovima'. Tako se može pretpostaviti da je liječnik koji velikomu broju svojih pacijenata mora objašnjavati pojedinačne zdravstvene situacije poslužio kao slika za stvaranje onoga koji mnogo govori.³⁰ Svećenik koji propovijeda bio je asocijacija za nastanak frazema *pridgat ko gaspud* u značenju »mного govoriti«, zabilježenog samo kod starijih govornika. Razlog povezivanja takva značenja sa svećenikom vjerojatno se krije u činjenici da svećenici mnogo i mudro govore kada podučavaju religijskim vrijednostima. Osim spomenutog, zabilježeno je i dodatno, specificirano negativno značenje »pametovati«, što pokazuje da su dugotrajne propovjedi ljudima katkad i dosadne jer podučavaju već poznatim dogmama.

U korpusu je zabilježen i jedan frazem koji se ne odnosi na brbljavost, ali je također povezan s aktivnošću govorenja. Riječ je o frazemu:

{*gavūaret*} ko od *zelienga pręsca* = neprestano ponavljati iste stvari: *Fört gavári ānu te istu, ko od zelienga pręsca* (Tr).

Ovaj se frazem na terenu može čuti izrazito rijetko, i to uglavnom kod starijih govornika. Nije zabilježen u ostalim hrvatskim govorima, a činjenica da je nastao kao rezultat »priče koja nema kraja i u kojoj se uvijek ponavlja rečenica – *i zjelen pręsec*«³¹ objašnjava njegovu neprozirnu motiviranost. Nastanak ovoga frazema veže se uz legendu, odnosno priču, te se zoonim *pręsec* upotrebljava unutar frazema koji iskazuje radnju govorenja, dok je u frazeološkoj literaturi najčešće zabilježen u primjerima kojima se izražava nečija debljina ili neurednost.

30 Frazem *meinet se ko restergan duhtar* objašnjava Keber (2011: 175), koji za frazem *raztrgan* (*strgan*) *dohtar*, zabilježen u slovenskome jeziku, navodi da njegov imenični dio znači 'odvjetnik, advokat', a pridjevski 'neovlašten' ili 'samouk'. Ovom svezom tipične odlike odvjetničkoga zanimanja (govorenje) bivaju određene pridjevskom sastavnicom koja uvjetuje značenje frazema te tako dolazi do njegova pojačavanja (mного govorenja).

31 »*Tù te je bųò āna prpųvet od zelienga pręsca, nēi bųò krāja, fört je bųò f krūk, i ke se mislu da bų nēkej, pôlej je bųò spit – i zjēlen pręsec. I tāk je uostāu ko nēdu fört gavári ānu te istu, da gavári ko od zelienga pręsca.*« (M. Malnar, Tršće)

2.2.2 Umišljenost

boga³² **za brado prjat** = biti umišljen, ohol: *Kāj misleš, da se bāga za brādo p̄jōu* (Tr).

držat se ko general = praviti se važan: *D̄ži se ko generāl* (Pr).

držat se ko krajl = praviti se važan: *D̄ži se ko krājil* (Pr).

glidat z vesuazga {kaga} = praviti se važan, biti umišljen, prezirati koga: *J̄zes, al j̄ māške, tāk z vesuāzga t̄ l̄di gl̄da* (Tr).

ko da je papiū {pazuābou} pam̄et celmo sveite kedū = pravi se važan tko: *Al se vāžna kō da se c̄lmo sv̄te p̄m̄et papiūa* (Tr). *Al se p̄m̄eten d̄iva ko da j̄ c̄lmo sv̄te p̄m̄et pazuābou* (Tr).

{muder} ko feškal³³ = važan: *M̄der j̄ ko f̄škal* (Tr).

pajest (pabrat) (pajerbat) pam̄et {celmo svete} = praviti se pametan, biti umišljen: *Tāk se d̄iva p̄m̄eten, kō da j̄ c̄lmo sv̄te p̄m̄et p̄jōu* (Tr). *Abrājta se ku da j̄ fs̄n p̄m̄et p̄broū* (Pr). *Tōk se p̄m̄etan d̄ēlaš ko da se c̄lmo sv̄te p̄m̄et poj̄rbou* (Ča, S2).

poun sjebe = umišljen: *Jōj, al j̄ poun s̄jēbe* (Tr).

previjat se ko glista = praviti se važan: *Previja se ko gl̄sta* (Tr).

zdignet nus {ko pura} = praviti se važan, biti umišljen: *Zdigneua j̄ nus k̄ j̄ vāžna* (Pr). *Al se obrājta, kōk j̄ s̄amu nus zdignu* (Ča, S2). *Še zdigneua nūs ko pura* (Pr).

Iz navedenih je primjera razvidno da se umišljen čovjek uspoređuje s osobama (*kralj, general, odvjetnik*) koje imaju visoku funkciju u društvu. Zbog svojega se ponašanja, držanja ili govorenja te osobe stavljaju u negativan kontekst, iako među ljudima o njima vlada i pozitivno mišljenje. Kralj je vladar čija se titula obično nasljeđuje, a čije su ovlasti kroz povijest bile neograničene te se među ostalim kralju ništa nije moglo staviti u odgovornost, niti je mogao biti tužen. Zatim slijedi general koji na važnosti dobiva ne svojim rođenjem nego strategijama, vojnim zaslugama, hrabrošću te je osobito cijenjen među narodom i vojskom. Odvjetnik je zbog inteligencije, znanja i mudrosti nekad zauzimao bitno mjesto u selu, a njegova je riječ, uz svećenikovu i liječnikovu, imala posebnu važnost. Stoga i ne čudi da je taj frazem zabilježen samo kod starijih govornika.

Bilo kakav dodir s božanskim, u čovjeku budi taštinu i nesvjesnost o smrtnosti i prolaznosti, a povijest nas uči da su mnogi sebe smatrali božanstvom i pritom izazvali božji i ljudski gnjev. Frazem *boga za brado prjat* u semantičkom talogu ima sliku hvatanja božje brade. Iako u nekim govorima može značiti 'učiniti nešto nemoguće', u čabarskima pak ima značenje 'biti umišljen', pa čak i 'ohol'.

Poznate su orijentacijske metafore GORE JE DOBRO i DOLJE JE LOŠE. U skladu s tim, svaki čovjek stremlji visinama. Uočavamo da u frazemima *glidat z vesuazga {kaga}* i *zdignet nus {ko pura}* dolazi do odudaranja od ravnoteže te stvaranja negativne konotacije. Upravo se dosezanjem »previsokoga« spomenute sheme mijenjaju kad je riječ o kompleksnim ljudskim osobinama motiviranim

32 O pravopisnome problemu pisanja frazeološke natuknice *Bog* velikim ili malim slovom Fink (2001: 145) piše: »Dakle, u frazemima *bogu iza leđa (za leđima), krasti bogu (od boga) dane, uhvatiti boga za bradu* i sličnima frazeološko se značenje ne veže direktno uz leksičko značenje riječi *Bog* (u značenju 'stvoritelj'), pa se ta sastavnica može pisati malim slovom.«

33 *Feškal* 'odvjetnik'.

gestama. Kövecses i Szabó (1996: 337) frazeme motivirane gestama svrstavaju u posebnu skupinu zato što njihovo značenje proizlazi iz našega znanja o samoj gesti, a ne o onome što znamo o jeziku. Prvi je frazem motiviran gestom gledanja svisoka, odnosno s položaja za koji čovjek misli da ga je dosegnuo, te s kojega ima kontrolu nad svim ispod njega, a drugi obrnutom radnjom, odnosno dizanjem nosa u visinu, gdje želi biti, no pritom ne može i ne želi vidjeti što se događa oko njega. Taj je frazem proširen zoonimom *pura*, a poticaj mu je kretanje spomenute životinje (uzdignute glave i napuhanih prsa).

Frazem *previjati se ko glista* obično je vezan uz značenje ‘lukavost, domišljatost’ jer je u semantičkome talogu slika uvijanja beskičmenjaka koja se prenosi na negativno ljudsko ponašanje. Iako je utemeljen na istoj slici, u čabarskim govori- ma ovaj frazem ima značenje ‘praviti se važan, biti umišljen’, vrlo vjerojatno jer se slika uvijanja povezala s čovjekovim prenemaganjem.

Frazemi *ko da je papiju* {*pazuabou*} *pamjet celmo sveite* kedu i *pajest* (*pabrat*) (*pajerbat*) *pamjet* {*celmo svete*} uobičajeni su i u ostalim kajkavskim, čakavskim i štokavskim govori- ma (s inačicama *pobradi*, *popiti*, *spiti*...). Iako u njima nije potvrđen somatizam *glava*, jasno je da su motivirani ontološkom metaforom GLAVA JE SPREMNIK, u koji čovjek želi pospremiti sve znanje, odnosno pamet cijeloga svijeta.

2.3 Stanje

Među frazemima koji opisuju stanje u kojemu se čovjek nalazi, brojnošću su se izdvojili oni koji se odnose na spavanje i stanje pijanstva.

2.3.1 Spavanje

glidat pad kužo = spavati: *Grēn māu pāt kūžo glīdat* (Tr).

pejt piknet = ići spavati: *Zdēj grēn piknet* (Tr).

pejt spat s kakušme = ići vrlo rano spavati: *Kok je šu rānu spāt, s kakušme na pa rīt* (Tr).
Jēšt grīn spāt s kakušme (Pr).

pejt v cunę³⁴ = ići spavati: *Grēn v cunę* (Tr).

spat ko ajngel // **spat ko ajngelček** = mirno spavati: *Tāk lēpu spi ko ājngel* (Tr). *Špi ku ājngelcok* (Pr). *Spi ku ājngelček* (Ča, S1).

spat ko krepan = čvrsto, duboko, nepomično spavati: *Spi ko da je krepāua* (Tr).

spat ko mędveid = tvrdo spavati: *Špi ku mędveit* (Pr).

spat ko pajn³⁵ = tvrdo spavati: *Spi ko pājn* (Ča, S2).

spat ko pouh = tvrdo spavati: *Spiš ko pouh* (Tr).

spat ko teliček³⁶ v **štale** = mirno, spokojno spavati: *Spiš ko teliček f štāle* (Ča, S2).

spat ko uatrak³⁷ = mirno spavati: *Tāk lēpu spi ko mājhen uatrak* (Tr).

spat³⁸**zaspak ko zakūan** = čvrsto spavati/zaspati: *Ję spōu ko zākūan* (Tr). *Zaspāua son ku zakūāna* (Pr). *Al se zaspāla ko da se zaklāna* (Ča, S2).

³⁴ *Cuna* ‘krpa’.

³⁵ *Pajn* ‘panj’.

³⁶ *Teliček* ‘tele’.

³⁷ *Uatrak* ‘dijete, djetešće’.

³⁸ Kosa crta / rabi se između glagola različitih vidova.

spat ko zaziban = mirno, lijepo spavati: *Lěpu spi ko be ga zaziboŭ* (Tr).

{zaspaf} ko da je kedu puknu (vedru) z beten (kuadaven) pa guave kaga = čvrsto zaspati: *Zaspoŭ sěn ko da mę je kědu z bėten pa guave pŭknu* (Tr). *Spi ko da se ga vėdru s kuadaven pa guave* (Tr).

zaspaf/spaf ko top = čvrsto zaspati/spavati: *Ma, spi ko tōp, na māręš ga zbėdet* (Tr). *Zaspoŭ je ko tōp* (Tr).

zaspaf ko truf = čvrsto zaspati: *Zaspāŭa bun ko trŭt* (Tr).

Frazemi *pejt v cunę, pejt piknet, pejt spat s kakušme* označavaju radnju odlaska u krevet. Frazem *ići u kpe* prisutan je i u drugim hrvatskim govorima, i u njemu se imenica *kpe* odnosi na posteljinu, što ga čini konkretno motiviranim. U drugome frazemu glagol *piknet* označava kratkotrajno zatvaranje očiju te se ovaj frazem isključivo rabi kada osoba planira kratko odspavati (primjerice popodnevni san). Osobina kokoši da ide spavati prije mraka poslužila je kao slika za nastanak frazema *pejt spat s kakušme*, koji označuje nećiji rani odlazak u krevet ili rano lijeganje, a ovaj frazem živi u gotovo svim hrvatskim govorima. *Glidat pad kužo* jedini je frazem u kojemu se radnja spavanja ne specificira. *Koža* u ovome frazemu označava kapke koji su zatvoreni te se tako objašnjava gledanje pod kožom. Najbrojniju skupinu čine frazemi koji se odnose na kvalitetu spavanja.³⁹ Mirno spavanje povezuje se uz *ajngela/ajngelčka, ŭatraka i telička*. Iako su u kršćanstvu anđeli duhovna bića, pri poprimanju fizičkih obilježja često ih se prikazuje u dječjemu liku. Upravo se zato, kao i u frazemu *spaf ko ŭatrak*, miran san poistovjećuje s dječjim snom. Poveznica s djetetom uočava se i u frazemu *spaf ko zaziban*, u kojemu je poticajni impuls za nastanak frazema bilo dijete usnulo nakon njihanja u kolijevci. Kao sinonim za miran san poslužilo je i tele, mladunče goveda, a razlog tomu može biti taj što su na istraženome području ljudi često uzgajali krave. Svim preostalim prikupljenim frazemima opisuje se čvrsto, tvrdo spavanje. Usporedba čvrstoga sna s neaktivnošću topa, nekadašnjega moćnog oružja koje je zamijenjeno suvremenijim te stoga sada miruje/»spava«, dovela je do frazema *zaspaf/spaf ko top*, koji se može često čuti i u ostalim hrvatskim govorima. Asocijativna veza mrtvoga čovjeka i nepomičnoga čovjeka usnulog čvrstim snom rezultirala je frazemima *spaf/zaspaf ko zakŭan* i *spaf ko krepan*. Poticajni impuls za nastanak frazema *spaf ko pajn* bilo je mrtvo drvo, to jest ostatak debla ili panj. Koncept »tvrdoga spavanja« u većini se hrvatskih govora opisuje frazemima koji u sebi imaju zoonimsku sastavnicu, što je potvrđeno i u ovome korpusu. Motiviranost nastanka zoonimskih frazema *spaf ko mędveid* i *spaf ko pouh* potpuno je razvidna s obzirom na to da obje spomenute životinjske vrste spavaju zimski san, a i obitavaju na promatranome području. Kao asocijacija za nastanak frazema *zaspaf ko truf* poslužio je truf, muška jedinka pčele čiji je jedini zadatak oplođivanje matice. Upravo u skladu s njegovom ulogom u pčelinjoj porodici, frazemima sa sastavnicom *truf* najčešće se označuju lijene osobe ili one koje žive na račun drugoga. U promatranim je govorima došlo do širenja početne simbolike te se očekivana slika truta prenijela i na aktivnost spavanja.

39 Fink-Arsovski (2012: 48) navodi da se može govoriti o dvama osnovnim aspektima kvalitete spavanja, a njihova je razlika temeljena na stupnju osjetljivosti na vanjske podražaje.

S obzirom na generacijske razlike uporabe frazema, pokazalo se da frazemi *spat ko teliček v štale* i *spat ko zaziban* žive isključivo u govoru starijih govornika.

2.3.2 Stanje pijanstva

bet pad gasen = biti pripit, malo pijan: *Spit ję pad gāsę, kaj čęš* (Tr). *Cųgnu ga ję, videt mo ję da ję pod gāsęn* (Ča, S2).

mrtav pejan = jako pijan: *Martaf ję pęjan* (Tr).

past v komo = 1. biti jako pijan: *Pų se fkųmo* (Tr); 2. loše se osjećati: *Joj, fkųmo sen* (Tr).

pejan ko avion = jako pijan: *Pęjan se ko avijųn* (Tr).

pejan ko bačva = jako pijan: *Pęjan ję ko báčva* (Tr).

pejan ko batina = jako pijan: *Pęjan ję ku bătina* (Ča, S1).

pejan ko galida = jako pijan: *Pęste ga, viš da ję pęjan ko galida* (Tr).

pejan ko kuada = jako pijan: *Pęjan ję ko kuąda* (Tr). *Pęjan ję ku kuąda* (Pr).

pejan ko lętvą = jako pijan: *Pęjan ję ko lętvą* (Tr).

pejan ko majka = jako pijan: *Spit ję pęjan ko mąjka* (Tr).

pejan ko pętelinček⁴⁰ = pripit: *Pęjan ko pętelinček* (Ča, S2).

pejan ko pręsec = jako pijan: *Pęjan ko pręsec* (Ča, S2).

pejan ko špužva = jako pijan: *Pęjan ję ko špužva* (Tr).

pejan ko zagujzda⁴¹ = pijan: *Pęjan ko zagųjzda* (Tr).

pejan ko zamašek⁴² = jako pijan: *Pęjan ję ko zamąšek* (Tr).

pet ko žouna⁴³ = mnogo piti: *Piję ko žouną* (Tr).

Među prikupljenim je frazemima 16 onih koji se odnose na koncept pijanstva, a uglavnom je riječ o poredbenima frazemima. Većina ih se odnosi na stanje pijanstva; u A-dijelu potvrđena je sastavnica *pejan* (pijan), a uglavnom imaju značenje ‘jako pijan’. Samo dva frazema prikazuju čovjekovo stanje svijesti: *mrtav pejan* i *past v komo*. Pridjev *mrtav* inače se u hrvatskim govorima upotrebljava za pojačavanje značenja (*mrtav umoran*, *mrtav ladan*), a u ovome slučaju upućuje na to da je pijana osoba potpuno nesvjesna i u stanju mirovanja, što se implicira i uporabom imenice *koma*, čime se ističe da je osoba u dubokoj nesvjestici te da ne reagira na podražaje.

Razvidno je da imenice u C-dijelu, kao i u ostalim kajkavskim, čakavskim ili štokavskim govorima, mogu biti predmeti koji se odnose na posude (*pejan ko bačva*) ili njezine dijelove (*pejan ko zagujzda*, *pejan ko zamašek*) u kojima se čuvaju alkoholna pića, posebice vino i rakija, i za koje se uvijek smatra da su njima natopljeni. Također se rabe sastavnice koje su kruti, tupi i/ili predmeti izrađeni od drva (*pejan ko batina*, *pejan ko galida*, *pejan ko kuada*, *pejan ko lętvą*). Oni mogu asociirati na ukočenost ili nestabilnost pijanoga tijela, ali i na njegovu iskrivljenost motiviranu izgledom drvenih predmeta nakon što upiju vodu. Posebice se to odnosi na frazem sa sastavnicom *galida* jer je riječ o posudi sličnoj kablu, a u kojoj se držala kuhana stočna hrana.

Nekoliko je frazema sa zoonimskom sastavnicom: *pejan ko pętelinček*, *pejan ko pręsec*, *pet ko žouna*. Frazem *pejan ko pręsec* motiviran je prljavštinom i

40 *Pętelinček* ‘pjetlić’.

41 *Zagujzda* ‘klin’.

42 *Zamašek* ‘čep’.

43 *Žouna* ‘žuna’.

neurednošću svinje koja se ogleda u izgledu pijanca. O motivaciji frazema *pet ko žouna* Snoj donosi tri moguća objašnjenja. Poziva se tako na njemačku etimologiju,⁴⁴ a navodi i da mogući nastanak spomenutoga frazema proizlazi iz drugog naziva za žunu – *pivka* (Snoj 2013: 94), što je u svome radu zabilježio i Keber (1998: 352). Kao treću mogućnost nastanka ovoga frazema Snoj navodi i zabilježenu promjenu značenja imenične sastavnice.⁴⁵

Motivacija frazema *pejan ko špužva* vrlo je prozirna. Riječ je o predmetu koji može upiti veliku količinu tekućine, čime se upućuje i na količinu alkohola koju je osoba popila.

Dva su tumačenja ovjerena za frazem *pejan ko majka*. Prema jednima, frazem se dovodi u vezu s roditeljama koje su prije rađale u svojim domovima. Kako bi lakše podnijele bolove i sam porođaj uglavnom su im davali piti žestoka alkoholna pića. Drugo je mišljenje da je frazem nastao elipsom frazema *pijan kao majka zemlja* jer u svijesti primitivnih naroda postoji vjerovanje da je majka zemlja roditeljica svega živoga te da bi ispunila svoju reproduktivnu ulogu mora biti obilno natopljena tekućinom, tj. kišom koja je nebeski dar (Kovačević 2014: 29).

Smatramo da su frazemi *pejan ko avion*, koji je zabilježen samo kod mlađih govornika, i *bet pad gasen* slično motivirani, i to prijevoznim sredstvima s motorima s unutarnjim izgaranjem. Frazem *bet pad gasen* vrlo je vjerojatno motiviran ponašanjem pijanoga čovjeka koje u temeljnim radnjama nalikuje na vožnju automobila: prvo se ulije gorivo, a kada se doda gas i potakne motor na rad stvara se buka koju prate ispušni plinovi. Kod pijanoga čovjeka možemo uočiti preklapanja tih radnja: prvo se konzumira alkohol, da bi u pijanome stanju čovjek glasnije i manje razumljivo govorio, a oko njega se osjeća miris alkohola. Taj je cijeli slijed radnja preslikan u jednu radnju – dodavanje gasa.⁴⁶ Frazem *pejan ko avion* možda je motiviran činjenicom da avion treba i troši mnogo goriva, što je ekvivalent količini alkohola koja je potrebna pijancu. S druge strane, može biti riječi samo o određenim trenucima nestabilnosti aviona tijekom turbulencija, što se vrlo jednostavno može preslikati na teturanje i nestabilnost pijane osobe.

44 »Če je obravnavani pomen besede žolna posledica besedne metafore, lahko domnevamo, da gre za delni kalk po nem. *Schluckspecht* 'kdor rad in veliko pije alkoholne pijače', kar sinhrono deluje kot velelniška zloženka iz glagola *schlucken* 'požirati, goltati' in samostalnika *Specht* 'žolna'« (Snoj 2013: 94).

45 »Frazem *piti kot žolna* utegne biti prenašen iz **piti kot žolnir*, pri čemer beseda *žolnir*, izposojenka iz srednjevisokonemške *solner*, pomeni 'vojak', mlajše tudi 'inženir'. Da so vojaki vedno radi in veliko pili, ni treba posebej poudarjati, torej je domnevani primerjalni frazem motivacijsko utemeljen.« (Snoj 2013: 94)

46 Snoj (2013: 92) također navodi da je metaforički dio frazema *pod gasom* nastao od osnovnoga značenja 'plin' preko prenesenoga 'alkoholne pare' (koje izlaze iz čovjeka koji je pio alkoholna pića) ili pak 'smjese zraka i benzinskih plinova koje pokreću automobil' (kao što alkoholno piće pokreće opijenoga).

2.4 Odnos prema radu

- {deiva} **kedu da se se kadi** = mnogo radi tko: *Tàk hèdu dèiva da se sè kàdi* (Tr).
deivat ko črv = marljivo i ustrajno raditi: *Dèiva ko čèřf* (Tr). *Dèiua ku čřf* (Pr).
deivat ko da bu skuzej⁴⁷ (za dele) živu = mnogo raditi: *Tàk dèiva da se misle da bu skuzej živu* (Tr). *Dèiva ko da bu za dèle živu* (Tr).
deivat ko da je kedu spustu/pustu z kiten⁴⁸ kaga = jako, mnogo raditi: *Dèiva ko da be ga s kiten spustu* (Tr).
deivat (mučet se) ko kuojn = mnogo raditi: *Dèiva ko kuojn* (Tr). *Mùčes se ku kòjn* (Ča, S2).
deivat ko mučenic = mnogo raditi: *Dèiuaš ko mùcenik* (Pr).
deivat ko žbèua⁴⁹ = mnogo raditi: *Dèiua ku žbèua* (Pr).
mantrat se ko črv v kamne = raditi marljivo i ustrajno, ali bez rezultata, neučinkovito: *Mántra se ko čřf kámne* (Ča, S2).
muče se ko sramak kedu = mnogo radi tko: *Mùčes se ku srámak* (Ča, S2).
vreiden ko bravlinc⁵⁰ = jako vrijedan, marljiv: *Vrèiden je ko brávlinc* (Tr).
vreiden ko črv = jako vrijedan: *Vrèiden je ko čèřf* (Tr). *Vrèidən se ko čřf* (Ča, S1).

Među frazemima koji izražavaju nečiju marljivost zamjetna je dominacija onih sa zoonimskom sastanicom. Crv je životinja koju karakterizira griženje materije na koju naiđe i upravo je njegova zaokupljenost i predanost toj aktivnosti poslužila kao slika nečijega ustrajnog rada. U frazemu *mantrat se ko črv v kamne* priložni dodatak uvjetuje promjenu frazetskoga značenja, a taj frazem živi i u drugim hrvatskim dijalektima. Očekivano je da marljivost crva u kamenu ne dolazi do izražaja (za razliku od primjerice u jabuci), što zapravo predstavlja svakoga tko se muči, ali ne postiže željene rezultate. Konkretno su motivirani frazemi *deivat ko žbèua*, *deivat (mučet se) ko kuojn* i *vreiden ko bravlinc*. Uočljive i prepoznatljive osobine pčele, konja i mrava, životinja koje ubrajamo među »radilice«, uključene su u frazeološki korpus i u govorima čabarskoga područja, podneblja gdje sve navedene vrste obitavaju u velikome broju. Poznata je i pojačana aktivnost psa puštenog s lanca te je upravo takva slika bila okidač za nastanak frazema *deivat ko da je kedu spustu/pustu z kiten kaga*, potvrđenog kod starijih ispitanika. Za izražavanje nečije marljivosti upotrebljava se i frazem *deivat ko da bu skuzej (za dele) živu*. Motiv za nastanak ovoga frazema jest nečija ustrajnost i marljivost u ostvarivanju ciljeva unatoč činjenici da se u trenutku smrti u životu sve privede kraju, što sav trud zapravo čini besmislenim.

Zabilježen je i frazem koji nije izravno vezan uz nečiju marljivost, ali opisuje aktivnost rada:

- kak pr jeide, tak pr deile** = tko mnogo jede, dobro radi: *Kàk se pr jèide, tàk se i pr dèile* (Tr). *Češ buš počàse jèla pòlej búdo lèdi rèkle, joj al se počàsna tàka se i pr dèle; kòk se pr jède, tók se i pr dèle* (Ča, S2). *Če se hìter pr jèide, se i pr dèile* (Ča, S1).

Sporo ili brzo jedenje povezuje se uz nečiju kvalitetu rada, pri čemu način konzumiranja hrane simbolizira brzinu, a samim time i način obavljanja radnja.

47 *Skuzej* 'uvijek'.

48 *Kitnè* 'lanci'.

49 *Žbèua* 'pčela'.

50 *Bravlinc* 'mrav'.

Neočekivano je da je u istraženome korpusu zabilježen samo jedan frazem koji opisuje lijenu osobu:

namaren ko kŭada⁵¹ = jako lijen: *Namāren je ko kŭāda* (Tr),

no možemo pretpostaviti da bi se usmjerenim istraživanjem dobili drukčiji rezultati. Klada ili cjepanica, kratak debeo komad drva za loženje (RHJ), čest je motiv u životu Čabrana, a svojom je nepomičnošću poslužio kao slika lijenoga čovjeka.⁵²

3 ZAKLJUČAK

Ovim se radom nastojalo prikazati frazeološko bogatstvo čabarskih govora, pri čemu su se potvrdili očekivani rezultati te se pokazalo da su u korpusu najbrojniji upravo frazemi koji se odnose na čovjeka. Među njima najčešći su oni koji se odnose na čovjekovu vanjštinu i opisuju njegovu mršavost ili debljinu te ljepotu ili ružnoću.

Većina je frazema uglavnom motivirana sastavnicama iz biljnoga ili životinjskoga svijeta, religije, predmetima iz svakodnevne uporabe, a kao asocijativni elementi često su poslužili i dijelovi ljudskoga tijela. Posebna zanimljivost svakako su sačuvane leksičke jedinice koje su prešle u pasivni leksik i žive isključivo u frazemima.

Frazemi predstavljaju jezični sloj koji oslikava život čovjeka u nekoj sredini i koji se, zbog svoje ustaljene uporabe, prenosi s koljena na koljeno, njegujući tako brojne arhaičnosti. Dodatni je to razlog da frazeologija i dalje bude sastavni dio dijalektoloških istraživanja, a što je potvrđeno i ovom obradom.

LITERATURA

- Fink 2001** = Željka Fink, Hvatamo li za bradu *Boga* ili *boga*?: o jednom pravopisnom problemu u frazeologiji, *Filologija* 36–37 (2001), 139–148.
- Fink-Arsovski 2002** = Željka Fink-Arsovski, *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, Zagreb: FF press, 2002.
- Fink-Arsovski 2012** = Željka Fink-Arsovski, Hrvatski frazemi s komponentama *spavati, zaspati, san* i njihovi ruski ekvivalenti u: *Stručak riječima ispunjen, Zbornik radova posvećen Antici Menac o njezinu 90.*, ur. Željka Fink-Arsovski, 2012, 47–61.
- Keber 1996** = Janez Keber, *Živali v prisposodobah 1*, Celje: Mohorjeva družba, 1996.
- Keber 1998** = Janez Keber, *Živali v prisposodobah 2*, Celje: Mohorjeva družba, 1998.
- Keber 2011** = Janez Keber, *Slovar slovenskih frazemov*, Ljubljana: ZRC SAZU, 2011 (Slovarji).
- Kovačević 2014** = Barbara Kovačević, Pijan ko majka i pijan ko duga, *Hrvatski jezik* 1 (2014), br. 4, 27–30.
- Kövecses – Szabó 1996** = Zoltán Kövecses – Péter Szabó, Idioms: A View from Cognitive Semantics, *Applied linguistic*, 17 (1996), br. 3, 326–355.

⁵¹ *Kŭada* 'klada'.

⁵² U hrvatskim govorima motiv klade nalazimo u frazemima koji označavaju glupoga ili pijanoga čovjeka te način spanjanja ili sjedenja.

- Malnar 2012** = Marija Malnar, *Fonološki opis čabarskih govora na frazeološkom korpusu*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012. (Umnoženo.)
- Malnar – Vukša 2012** = Marija Malnar – Perina Vukša, Postoje li čakavski elementi u fonologiji čabarskih govora?, u: *Zbornik radova Petoga hrvatskog slavističkog kongresa 1*, ur. Marija Turk – Ines Srdoč-Konestra, Rijeka: Filozofski fakultet, 2012, 339–348.
- Malnar 2002** = Slavko Malnar, *Pamejnek*, Čabar: Matica hrvatska, ogranak Čabar, 2002.
- Malnar 2008** = Slavko Malnar, *Rječnik govora čabarskog kraja*, Čabar: Matica hrvatska, ogranak Čabar, 2008.
- Maresić – Menac-Mihalić 2008** = Jela Maresić – Mira Menac-Mihalić, *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2008.
- Menac – Menac-Mihalić 2011** = Antica Menac – Mira Menac-Mihalić, *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2011.
- Menac-Mihalić 2005** = Mira Menac-Mihalić, *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj: s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školska knjiga, 2005.
- Pronk 2010** = Tijmen Pronk, Rani razvoj goranskih govora, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 36 (2010), br. 1, 97–133.
- RHJ** = Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber, 1998.
- Snoj 2013** = Marko Snoj, Frazemi v luči etimologije: metoda in praksa, u: *Frazeološka simfonija: sodobni pogledi na frazeologijo*, ur. Nataša Jakop – Mateja Jemec Tomazin, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2013, 91–98.
- Teliya i dr. 1998** = Veronika Teliya – Natalya Bragina – Elena Oparina – Irina Sandomirskaya, Phraseology as a Language of Culture: Its Role in the Representation of a Collective Mentality, u: *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*, Oxford: Oxford University Press, 1998, 55–75.
- Vidović Bolt 2011** = Ivana Vidović Bolt, *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2011.

POVZETEK ■ SUMMARY

O človeku na kratko – konceptualna analiza frazemov čabarskih govorov

V prispevku so analizirani frazemi, zbrani s terenskim delom v treh čabarskih govorih – v Tršću, Prezidu in Čabru. Iz korpusa so izločeni vsi frazemi, ki se nanašajo na človeka, to je tisti, ki opisujejo človekovo zunanost, lastnosti, stanje in odnos do dela. Predstavljeni so najpogostejši koncepti in vzporejeni z obstoječim hrvaškim frazeološkim gradivom. Vsi frazemi so ponazorjeni s transkribiranimi potrditvami z raziskovanega področja.

On People in Brief: A Conceptual Analysis of Phrasemes in the Čabar Dialects

This work analyses phrasemes gathered through field research in three Čabar dialects: Tršće, Prezid, and Čabar itself. The corpus that was compiled served for selection of all phrasemes referring to people; that is, describing their behavior, personality, condition, and attitude towards work. The most common concepts are presented and compared to existing Croatian phraseological material. All phrasemes are documented with transcribed examples from field research.